

УДК 811. 133. 1' 373. 45 : 811. 111

АДАПТАЦІЯ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Галина Рабош

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська 1, м. Львів, 79000, Україна, тел. (032) 239-41-98,
e-mail: galina.raboch1@gmail.com*

Запозичений термін повинен відповідати соціолінгвістичним потребам, поняттям та реаліям, інтересам певної групи людей, тобто соціолінгвістичним нормам спільноти, яка запозичує в певний період її історичного розвитку.

Критерії відповідності чи адаптації запозичень до системи мови-реципієнта є важливим явищем для формування неологізмів, що дає змогу управляти природним розвитком мови, не засмічуючи її зайвою лексикою.

Лексика іншомовного походження засвоюється на графічному, фонетичному і граматичному рівнях. Зазначимо, що без повної чи часткової фонетичної адаптації важко отримати реальну графічну адаптацію запозичень у системі французької мови. Критерії адаптації іншомовних запозичень у французькій мові такі:

– якщо запозичення є синонімом французького еквівалента, а надто якщо ці запозичення є інтегральними (надто коли залишають незмінною їхню форму);

– якщо запозичення заповнює лінгвістичну лауну (пустоту), не передбачаючи заміни існуючих французьких термінів, а скоріше доповнюючи існуючі французькі еквіваленти.

Крістіан Люб'є розглядає фонетичну адаптацію запозичень як найприйнятніший інструмент збереження цілісності системи будь-якої мови, яка запозичує, коли залишається недоторканою її власна мовна система.

Ознаками граматичної адаптації іншомовної лексики є заміна невластивих французькій мові форм та категорій відповідними французькими – вживання суфіксів, зміна категорії числа, роду. Важко адаптувати в іноземній мові запозичення, які набувають складних, насамперед, фонетичних форм у мові-джерелі. Такі терміни характеризуються великою графічною диференціацією.

Ключові слова: адаптація; запозичення; мова-джерело; мова-реципієнт.

Запозичення слугують для означення конкретних чи абстрактних понять, які відсутні в мові-реципієнті. Важливо, щоб запозичений термін повністю відповідав соціолінгвістичним потребам, поняттям та реаліям, інтересам певної групи людей, тобто соціолінгвістичним нормам певної спільноти у певний період їхнього історичного розвитку. Якщо іншомовний термін відповідає геолінгвістичному полю, він є легітимно обґрунтованим і виправданим.

Іншомовні запозичення дають змогу відтворити певні відтінки значень, часто на стилістичному рівні, даючи підґрунтя креативним можливостям мови. Наприклад, англіцизм *parking meter* зумовив появу *compteur de station, parcmètre, parcomètre*. Нерідко слова іншомовного походження стають одним з компонентів синонімічного ряду, що позитивно впливає на збагачення лексики мови. У нашому випадку йдеться про поєднання власних та запозичених термінів.

Складно говорити про вживання запозичень, якщо останні не задокументовані в мас-медіа чи у фахових текстах. Зазвичай, словники фіксують дату початкового вживання, наприклад, таких термінів, як *paquebot* від *packet-boat* (1636); *redingote* від *riding coat* (1725), *bouledogue* від *bulldog* (1753). Проте посилання на дату не є репрезентативним, і їхнє фіксування у словниках ще не означає їхню інтеграцію у мові-реципієнті та в іноземних спільнотах. Таке вживання можна інтерпретувати як дату відліку їхнього згадування в письмовому тексті. Наприклад, термін *week-end* зафіксований *Le Petit Robert* ще 1906 року у класичній французькій мові, хоча свого поширення цей термін набув значно пізніше. Щодо французької мови Квебеку, то цей термін з'явився нещодавно і набув поширення завдяки французькому відповіднику *fin de la semaine*. Функціонування запозичень у будь-якій мові-реципієнті вимагає не тільки соціальної легітимізації, а й лінгвістичної легітимізації, коли запозичення не стають на заваді лексичній креативності мови і відповідають її лексичним потребам. Слід визнати, що у французькій мові Квебеку чітко дотримуються суто французьких еквівалентів, незважаючи на географічну віддаленість цих двох країн. Численні англіцизми були замінені на еквіваленти класичної французької мови, хоча їхні значення часто не збігаються з класичною французькою мовою. Наприклад, *chargement d'huile* на *vidange* – *злив нечистот, водостічна система, очищення шлунка*, тоді як у бельгійській французькій – *порожні пляшки* чи *порожня склотара*; *papier sable* і *papier emeri (de verre)*; *pain de blé* і *entier pain complet*. Такі видозмінені кальки англійських термінів розглядають як географічні варіанти того чи іншого терміна французької класичної мови.

Іншомовні запозичення повинні відповідати не тільки фонетичним, морфосинтаксичним та граматичним нормам іноземної мови, а й соціокультурному статусу певної спільноти. Тому в канадській французькій мові фіксують: *motomarine* замість *scouter des mers*, *jeu de quilles*, а не *bowling*, *magasinage* замість *chopping* [4, с. 46].

Існує велика кількість англіцизмів, які повністю адаптувалися на графічному та фонетичному рівнях французької мови: *paquebot* від *packet-boat* (1643); *boulingrin* від *bowlin-green* (1680); *redingote* від *riding coat* (1725); *bouledogue* від *bulldog* (1753). У канадській французькій мові наведемо інші цікаві приклади: *corde du roy* від *corduroy*; *drave* від *drive*; *coq d'oeil* від *cock-eye*; *cantouque* від *cant-hook*, *traversier*, а не *ferry boat*. До слова, цей термін у класичній французькій перекладають як *канат, поперечний кабель*, у канадській – *паром для транспортування*; у французькій – *barque traversière*. Поширення так званих повних запозичень (*drave*, *arena*) канадський лінгвіст Крістіан Люб'є вважає найприйнятнішими для мови-реципієнта, оскільки вони дають змогу уникати можливої гібридизації мови або ж її лінгвістичного змішування.

Критерії відповідності чи адаптації запозичень до системи мови-реципієнта є важливим явищем для формування неологізмів, що дає змогу управляти природним розвитком мови, не засмічуючи її зайвою лексикою.

Зазначимо, що без повної чи часткової фонетичної адаптації важко отримати реальну графічну адаптацію запозичень у системі французької мови. Це стосується не тільки запозичень, які функціонують суто в класичній французькій мові, а й у регіональних варіантах класичної французької (Квебек, Бельгія чи Швейцарія). До слова, французькі лінгвісти радять посилалися на правила та поправки, прописані Найвищою радою французької мови 1990 року, які включають графічні, фонетичні, граматичні норми французької мови, аби отримати термін, максимально наближений до фонетичних, граматичних та синтаксичних норм мови-реципієнта.

Можна виокремити такі критерії адаптації іншомовних запозичень у французькій мові:

– якщо запозичення є синонімом французького еквівалента або ж ці запозичення є інтегральними (надто коли залишають незмінною їхню форму, за винятком можливої адаптації до системи французької мови);

– якщо запозичення заповнює лінгвістичну лакуну (пустоту), не передбачаючи заміни існуючих французьких термінів, а доповнюючи існуючі французькі еквіваленти [4, с. 47].

Запозичення не підлягають адаптації, якщо не відповідають хоча б одному з вищезгаданих критеріїв. Це, своєю чергою, зумовлює появу неологізмів, незвичних лінгвістичних форм, притаманних тільки певним соціолінгвістичним групам людей: вони можуть так швидко зникнути, як і з'явилися. Такі запозичення, як *milk-bart*, *night club*, *cold-cream*, стали поширеними тільки в певний період їхнього імпульсивного лексичного поширення, однак згодом були замінені французькими еквівалентами: *maitrise de soi* почали вживати замість *self control* (1883), *avion nolisé* – замість слова *charter* (1950). Отже, адаптованість запозичень до структури французької мови вважають неможливою, якщо відсутні передумови для адаптації іноземних запозичень, що обумовлюється впливом лінгвістичної системи французької мови як мови-реципієнта, яка фактично є каталізатором фільтрації іншомовних термінів.

Запозичення з інших мов існують у всіх франкомовних спільнотах. Їхня поява продиктована соціолінгвістичними потребами певної спільноти чи залежить від географічної близькості кордонів. Термін *soquerelle* як наочний приклад фонетичної, соціолінгвістичної та географічної адаптації (близькість до кордонів зі США) походить від англіцизму *cockroach* [4, с. 48].

Деякі запозичення важко адаптувати у мові-реципієнті. Окрім того, вони не є достатньо продуктивними для утворення дериватів. Саме ці чинники блокують запозичення та адаптацію іноземних слів у мові-реципієнті, що є позитивним чинником у збереженні системної цілісності мови, про яку так багато говорять французькі лінгвісти. Отож власне мовні нормативи корегують процесами прийнятності чи неприйнятності запозичених термінів.

Крістіан Люб'є розглядає адаптацію та асиміляцію іншомовних термінів тим успішнішою, чим більше такі запозичення відповідатимуть не тільки графічним, фонетичним, граматичним, а й семантичним, нормативним особливостям мови-реципієнта. Звичайно, найбільш продуктивними є такі іншомовні запозичення,

які поєднують насамперед графічну та фонетичну складові, що, слід визнати, є складним явищем для носіїв мови-реципієнта. Якщо вдається пристосувати іноземний термін до графічної та фонетичної системи мови, адаптація є абсолютно реальною та виправданою. Як відомо, графічна та фонетична складова запозичень зводиться до прямої відповідності запозичення до системи мови-реципієнта. Під час фонетичної адаптації відсутні в мові-реципієнті звуки замінюють наближеними до них. Крістіан Люб'є розглядає фонетичну адаптацію запозичень як найприйнятніший інструмент збереження цілісності системи будь-якої мови, яка запозичує, коли залишається недоторканою її власна фонетична система [4, с. 8]. Отже, запозичуючи іноземну лексику, важливо уникати графічних та семантичних особливостей її системи, надто відмінних від власної. Тут лінгвістам варто попрацювати над питанням стабілізації власних структур запозичень та їхнього закріплення через поширення нормативних словників чи документів. Тому дещо змінена графічна форма терміна *muesli* неприйнятна для французької мови, оскільки *musli* більше відповідає фонетичній системі мови.

Зазначимо, що запозичення на так званий французький лад, коли *web* перетворилося на *ouèbe* у французькій класичній мові, спотворюють нормативні правила французької мови та виявилися невизнаними та неприйнятими не тільки лінгвістами, а й пересічними користувачами. Оскільки цьому терміну немає точного відповідника у французькій мові та навряд чи семантично тотожні йому слова замінять термін *web*, його вживання цілком мотивоване і закономірне у французькій мові, як і в інших мовах. Сьогодні запозичення *web* стало поштовхом для утворення нових словосполучень у французькій лексиці, таких як: *webmestre*, *page web*, *site web*.

Ознаками граматичної адаптації іншомовної лексики є заміна невластивих французькій мові форм та категорій відповідними французькими – вживання суфіксів, зміна категорії числа, роду, порядку слів у реченні [2, с. 62].

Таким замінам легко піддаються іншомовні запозичення, які відповідають правилам деривації у французькій мові або якщо вони більше адаптовані до системи французької мови. Це деякі англійські запозичення на:

– *er*, які прийняли французькі суфікси *eur(euse)*: *crawleur/crawleuse*; *dribleur/dribleuse*, причому термін *supporteur* легко засвоївся завдяки існуючому у французькому лексиконі дієслову *supporter*;

– англійський суфікс *ing* легко замінюється у французькій мові на суфікси *isme-*, *age-* – *caravaning* – *caravanage*, *canioning* – *canionisme*, *cliving* – *clivage*, *boycott* – *boycottage*; *goulache*, а не *goulasch* чи *goulash*.

Як відомо, англійський суфікс *ing* став лексично продуктивним і спричинив появу багатьох спеціальних термінів у французькій мові. Проте у канадській та європейській французькій цей суфікс не став настільки словотворчим, як у класичній французькій мові. Ось чому у французькій канадській мові англійський суфікс *-ing* передається як суто французький з допомогою суфікса *age*: *doping* – *dopage*, хоча Канада є найближчим сусідом США, тоді як у класичній французькій мові ми наштовхуємось на англіцизм *doping*.

Наведемо деякі заміни запозичених буквосполучень у французькій мові:

- буквосполучення *oo(u)* замінили на *ou* (*bout – boom; goujou, а не guru*);
- *aw, ow, ou, kw* – на *a, o* (*tomahak, а не tomahawk, radja* замість *rajah, kouglof* замість *kougelhof; igloo – igloo*);
- *ee* – на *i* (*pédigrée* чи *pédigri*);
- *ck, kh* – на *c* чи *que* і зрідка на *k* (*yak, а не yack, calife, а не khalife*);
- *sh, sch* – на *ch che* (*chiche-kébab, а не schish kebab, goulache, а не goulash, goulasch*) [2, с. 73].

Замість іспанських приголосних *ll* та італійського буквосполучення *gl* пропонують *li – paélia* замість *paella* (ісп); *tagliatelles* замість *taliatelles*.

Для передачі деяких іншомовних буквосполучень у французькій мові вдаються до використання позначок (accents) *é, è: diesel – diésel; placebo – placébo; artefact – artéfact* або ж усунення особливих позначок, які присутні в інших мовах (апостроф, трема, аксан): *volarük – volaruk*. Такі правила доволі актуальні, оскільки унеможливають порушення її фонетичної та граматичної структури [2, с. 73].

Процес адаптації запозичень передбачає також злиття неоднорідних форм, зокрема, запозичених з англійської мови, наприклад: *lock-out – lockout; hot-dog – hotdog; cow-boy – cowboу*. Іноді фахівці фіксують різні варіанти одного і того ж запозиченого слова у класичній французькій мові та європейській французькій або у канадській французькій мові. Наприклад, англійський термін *toffy* чи *toffee* (іриска) – у класичній французькій мові графічно виглядає як *touffu* – густий, переповнений, тоді як у бельгійській *tofou*, а в канадській французькій – *tofu*. У цьому контексті важливо говорити про характеристики запозичених значень, які закріпилися або відсутні в різних франкомовних країнах. Лексичні значення деяких з них можуть бути ексклюзивними, або навпаки – частими в окремо взятому соціумі людей, припустімо, в одній франкомовній спільноті, тоді як в іншій спільноті ці значення є завуженими або взагалі відсутніми. Це стосується, насамперед, спеціалізованих термінів. Наприклад, у канадській французькій мові не закріпилися такі англіцизми: *sponsor, planning, shopping, bowling*, що засвідчує про самотність понять, реалій народу, їхнього світосприйняття, дотримання національних переконань, а також синтаксичної складової мови [4, с. 53].

Щодо категорії числа, то запозичення з інших мов можуть мати як однину, так і множину. Причому приголосний «s» у французькій мові не вимовляється, тоді як в інших мовах, здебільшого, вимовляється: *un aléa – des aléas; un ravioli – des raviolis; un concerto – des concertos*. У цьому контексті французькі лінгвісти виступають за так звану франсизацію або консолідацію графічного вираження запозичень, коли йдеться про категорію множинності [4, с. 53].

Серйозні суперечки французьких лінгвістів точаться щодо передачі англійського звука *k*. Зазначимо, що у 98 % випадків цей звук передають французькою мовою з допомогою літери *c* або сполучення *que, eque*, а не через *èque*. Це доволі актуально для передачі етнічних назв (племен, націй, народностей). Отож від *Turc* маємо *Turque*; від *Grec* – *Grecque*. Оскільки термін

Grec належить до категорії жіночого роду, а останню передають суфіксом *que*, а не *èque*, тому маємо від *Grec – Grecque*, а не *Grèque*. Такі чинники забезпечують живучість мови, її стійкість до негативних впливів, зокрема, поєднання чи лінгвістичної гібридизації.

Важко адаптуються в іноземній мові запозичення, які набирають складних, насамперед, фонетичних форм у мові-джерелі. Такі терміни характеризуються великою графічною диференціацією. Наприклад, запозичення слів з терміном *man*: *tennisman, barman, perchman, jazzman*. Отож вони існують як французькі відповідники – *joueur de tennis, musicien de jaz, perchiste, joueur de rugby*. Щодо англіцизмів *jean, poker, football, hochay, sandwich, jazz*, то ми маємо справу з їхньою лексичною легітимізацією у всіх мовах світу [4, с. 55]. Вони є винятками з вищенаведених правил.

Варто зауважити, що перелічені вище фонетичні зміни не стосуються транслітерацій, коли запозичений термін уподібнюється до графічної системи мови-джерела. Запозичуючи з інших мов, ми наштовхуємось на розмаїття графічних та фонетичних варіантів одного і того ж слова, що пов'язано з надто довільною формою фонетичного та графічного вираження іноземного слова у мові-реципієнті засобами іншої графічної системи, що зумовлює розмаїття графічного відтворення запозичень з інших мов.

На відміну від транскрипції, транслітерація використовує графічну систему власної мови. В цьому контексті варто уникати, наприклад, 4–5-ти чи 6-ти варіантів написання слів, наприклад, *sacher, kascher, sacsher, kascher, sawcher*. Фонетична форма *sachère* більше адаптована до фонетичної системи французької мови, а інші варіанти не відповідають її фонетичній системі. Можна навести численні нашарування графічних варіантів перекладу французькою мовою українського терміна *bortsch, borchtch, borsch, bortch* (допустима змінена форма).

Доволі важлива роль транслітерації для передачі власних назв – прізвищ чи географічних назв, коли враховують не стільки звукову складову слова, а й політерну відповідність [4, с. 56]. Ось чому російське прізвище Романов передають через *Romanof(f)* французькою мовою, оскільки фонетична складова російською мовою передбачає збереження російського звука «ф» наприкінці слів. Однак такі жорсткі правила не діють у газетних публікаціях, де практикують подвійну чи потрійну передачу прізвищ, наприклад, прізвище американського піаніста Вана Кліберна поєднує як звукову, так і політерну складову. Воно звучить і як Клайберн і як Кліберн (*англ. Van Clibern*). Насправді у французькій мові закріпилося подвійне графічне вираження цього прізвища, отож можна читати це прізвище відповідно до фонетичних норм як англійської, так і французької мови. До слова, в Україні функціонували покажчики населених пунктів, інших географічних об'єктів, транслітеровані з російської графічної системи латиницею відповідно до інструкцій Міжнародної організації стандартів (*International Standart Organisation*). Сьогодні здійснюють транслітерування цих назв у рамках української графічної системи, аби уникнути небажаних, іноді грубих викривлень українських назв, наприклад,

колишнє *Kiev* передають як *Kyiv*, *Lvov* – як *Lviv* та ін. Отже, транслітерація має важливе практичне значення як єдиний еталон для збереження цілісності графічної системи будь-якої мови, а також під час багатосторонніх міжнародних контактів [2, с. 75].

Процес адаптації запозичень у будь-якій мові може спричинити як позитивні, так і негативні наслідки, зокрема:

- змагання двох різних лінгвістичних систем;
- появу та поширення важких для опанування іноземних форм у мові-реципієнті;
- відхилення від власних морфосинтаксичних норм на користь їхнього іноземного еквівалента.

Одним з розрядів іншомовної лексики є екзотизми (етнографізми) – слова, які називають поняття та реалії з життя певних націй, народностей: *loulour*, *mister*, *polisman*, *gruvna*, а також ксенізми (для означення культурних реалій, цінностей певної народності: *kamikaze*, *kebab*, *hopak*); варваризми, що слугують для відтворення місцевого колориту, надаючи мовленню книжного, урочистого забарвлення: *alter ego*, *alma mater*, *happy and*, *nota bene*, *a priori*, *fata morgana*, *pro et contra*, *fraundchaft*). Вони не підлягають фонетичній та графічній адаптації французької мови як мови-реципієнта. У цьому випадку графічну систему мови необхідно максимально наблизити для відтворення такої лексики.

Критеріями адаптації чи прийнятності іншомовних запозичень у французькій мові є:

- 1) запозичення, які виступають синонімами французьких еквівалентів без витіснення останніх;
- 2) інтегровані запозичення, написання та вимова яких є важкою (підлягають адаптації до системи французької мови);
- 3) якщо запозичення заповнює лінгвістичну лакуну, не представляючи загрози для витіснення власних термінів *football*, *jean*, *curling*.

Можна стверджувати про успішну семантичну адаптацію запозичень (метафора, метонімія), коли до власного семантичного поля додають інші іноземні еквіваленти, які не спричиняють дестабілізації семантичного динамізму будь-якої мови. Французькі лінгвісти наводять багато ризиків дестабілізації семантичного динамізму у французькій мові, коли запозичене значення вживають паралельно з уже існуючим французьким терміном чи виразом, відповідно, витісняючи їх з лексичного поля застосування. Це найчастіше трапляється у випадку, коли соціальні групи людей надто переоцінюють властивості іноземної мови, впливу її економіки та культури [4, с. 56]. Вони забувають, що в таких діях мова може настільки видозмінитися у структурному плані, що ризикує стати іншою системою лінгвістичної комунікації (зникнення мови племені кешуа – іспанізація). Звичайно, такі мутації в мові не відбуваються спонтанно. Цей процес тривалий і поступовий, коли існує ризик двомовності чи регресії мови, часті взаємозаміни, існування суржика, кінцевим результатом чого є лінгвістичне спустошення та зникнення мови як такої.

Будь-яке запозичення, що не несе нічого нового, є зайвим. Треба визнати, що мові однаково шкодять як надмірний пуризм, тобто бездумне викорінення будь-яких іншомовних термінів, так і надуживання іншомовної лексики, переобтяжування нею усних та письмових текстів, призначених, насамперед, для широкого загалу читачів чи слухачів.

Отже, тільки поміркована, зважена лінгвістична стратегія запозичень даватиме змогу уникнути серйозних прогалин у розвитку мови та забезпечити її існування як живої субстанції. Завдання лінгвістів – вчасно реагувати та забезпечувати застосування нормативних правил мови-реципієнта стосовно іншомовних запозичень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гак В. Г. Теория и практика перевода / В. Г. Гак // Перевод фразеологических единиц. – Москва : Интердиалект +, 2003.
2. Пономаренко О. Д. Сучасна українська мова / О. Д. Пономаренко. – Київ : Либідь, 2001.
3. Berthier P. V. Le français écorché. / P. V. Berthier, J. P. Colignon // Paris : Librairie classique E. Belin, 1987.
4. Loubier Christiane. De l'usage de l'emprunt linguistique / Christiane Loubier // Paris : L'Harmattan, 2008.

Стаття надійшла до редколегії 10.06.2017

Прийнята до друку 23.06.2017

ADAPTATION AS ONE OF THE PREVENTION OF EXTERNAL BORROWINGS

Galina Rabosh

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel.(032)239-41-98,
e-mail:bernetska@gmail.com*

The aim of borrowed terms is to define concrete or abstract concepts in the recipient language. It is important that borrowed terms meet sociolinguistic demands of the community in a definite period of historical development.

The criteria of adaptation of borrowings to the system of the recipient language is crucially important in terms of borrowings from other languages, that also allows to regulate the natural development of language and not to burden it with unnecessary borrowings.

Lexicon of foreign origin is assimilated on the graphic, phonetic and grammatical levels. The criteria of adaptation of borrowings in the French languages are the following: the borrowed word should be a synonym to its French equivalent; the borrowed word should fill the linguistic lacuna preventing the replacement of already existing terms in the recipient language.

K. L. Lubie regards the phonetic adaptation as the most appropriate tool of preserving the integrity of any language which resorts to borrowings.

Grammatical adaptation of foreign terms involves the replacement of grammatical forms and categories which are alien to the French language with relevant ones (use of suffixes, replacement of category of number and gender, etc.).

The borrowings which take complex and complicated forms in the recipient language are difficult to be adapted in the French language. Such terms are characterized by great graphic differentiation.

Key words: adaptation; assimilation; language.